

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЕКОНОМІКА»:**

Опорний конспект лекцій для здобувачів вищої освіти спеціальності 051  
«Економіка» третього освітньо-наукового ступеня

МИКОЛАЇВ

2019

УДК 330.342  
В85

Рекомендовано до друку рішенням методичною комісією факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 26.04.2019р., протокол № 9

Укладач: І.О. Мельник

Рецензенти:

Стройко Т.В. – доктор екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського

Вишневська О.М. – доктор екон. наук, декан обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету

© Миколаївський національний  
аграрний університет, 2019

© Мельник І.О.,  
2019

## ЗМІСТ

- 1 Вища освіта в Україні у контексті Болонського процесу
- 2 Організація освітнього процесу та науково-дослідної діяльності у ВНЗ та на факультеті
- 3 Наука як соціальний інститут та наука як система знань
- 4 Економічні системи: типи, сутність, еволюціяТипи та моделі економічних систем
- 5 Зміст, характер та сфера майбутньої професійної діяльності
- 6 Особливості самоменеджменту науковця
- 7 Професійне самовизначення здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії

## Тема 1. Вища освіта в Україні у контексті Болонського процесу.

### Зміст

1. Державний стандарт вищої освіти в Україні.
2. Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти.
3. Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку реформування системи освіти.
4. Стратегічні завдання реформування вищої освіти в Україні.
5. Основні цілі Болонського процесу.
6. Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях

**Стандарт вищої освіти** - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ). Затверджуються наказом МОН України та оприлюднюються на офіційному сайті.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

1. обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
2. перелік компетентностей випускника;
3. нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
4. форми атестації здобувачів вищої освіти;
5. вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
6. вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

**Державну політику у сфері вищої освіти** визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки .

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

- 1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- 2) доступності вищої освіти;
- 3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів);
- 4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- 5) наступності процесу здобуття вищої освіти;
- 6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;
- 7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність;
- 8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку роблять системоутворювальний вплив на реформування системи освіти України, яке передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;
- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція до міжнародного науково-освітнього співтовариства.

**Болонський процес (БП)** - це процес європейських реформ, спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти до 2010 року. Болонський процес офіційно розпочався у 1999 році з підписання Болонської декларації. Передумовою її створення стало підписання Великої Хартії європейських університетів.

Згідно з цілями БП до 2010 року освітні системи країн-учасників Болонського процесу повинні бути змінені, щоб сприяти:

- полегшеному переїзду громадян з метою подальшого навчання чи працевлаштування у Зоні європейської вищої освіти;
- зростанню привабливості європейської вищої освіти;
- розширенню Європи та забезпеченню її подальшого розвитку як стабільного, мирного, толерантного суспільства.

19 травня 2005 року на конференції у норвезькому місті Берген Україна офіційно приєдналася до «Болонського процесу». Приєднання нашої країни до Болонського процесу надає можливість здійснити структурні перетворення вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик, що дозволить Україні стати визнаною частиною європейського освітнього і наукового простору.

## **Тема 2. Організація освітнього процесу та науково-дослідної діяльності у ЗВО та на факультеті.**

### **Зміст**

1. Зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності.
2. Критерії інформації в науковому дослідженні.
3. Класифікація джерел наукових досліджень.
4. Наукові документи та наукова інформація.
5. Принципи збору інформації для наукового дослідження.
6. Організація науково-дослідницького процесу в Україні.
7. Організаційно-функціональна трансформація науково-технічного потенціалу.
8. Міжнародна науково-технічна співпраця.

**Наукова діяльність** – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань.

**Дослідницька діяльність** спрямована на вирішення певної задачі з попередньо невідомим вирішенням і передбачає наявність основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері: постановку проблеми, вивчення теорії, присвяченої даній проблематиці, підбір методик дослідження і практичне оволодіння ними, збір власного матеріалу, його аналіз і узагальнення, власні висновки. Будь-яке дослідження, неважливо

в якій області природних або гуманітарних наук воно виконується, має подібну структуру. Такий ланцюжок є невід'ємною приналежністю дослідницької діяльності, нормою її проведення.

**Інформаційна діяльність** — це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.



Рис. 2.1. Зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності

**Якість інформації** в науковому дослідженні визначається такими критеріями: цільове призначення, цінність, надійність, достовірність, достатність(повнота), швидкодієвість, періодичність, детерміністичний характер, дискретність, безперервність, спосіб і форма подання.. оскільки одна і та ж інформація може використовуватись для різних цілей – створення нових концепцій, встановлення взаємозв'язків, вирішення проблем, пошук нових фактів, тому досліднику обов'язково необхідно встановити її цільове призначення.

**Основні джерела** науково-технічної інформації: монографія; збірка статей; періодичні видання; спеціальні випуски технічних видань; патентно-ліцензійні видання (патентні бюлетені); стандарти; навчальна література; дисертації; звіти про науково-дослідну роботу та інше.

**Науковий документ** — це такий документ, що містить науково-технічну інформацію і має зафіксовано де, ким і коли його було створено. **Наукова інформація** - це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці. Основні ознаки наукової інформації:

- вона отримується в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика, і подається у відповідній формі;
- це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності.

**Інформаційний пошук** — це сукупність операцій, спрямованих на пошук документів, які потрібні для розробки теми проблеми. При пошуку інформації слід дотримуватись певних принципів її формування, а саме:

- актуальність інформації має реально відображати стан об'єкта дослідження в кожен момент часу;
- достовірність — це доказ того, що названий результат є істинним, правдивим;
- інформація має точно відтворювати об'єктивний стан і розвиток об'єкта;
- інформаційна єдність, тобто подання інформації в такій системі показників, при якій виключалась би ймовірність протиріч у висновках і неузгодженість первинних і одержаних даних.

Науково-дослідний процес - це чітко організований комплекс дій, спрямований на отримання нових знань, що розкривають суть явищ і процесів у природі, з метою, в кінцевому підсумку, використання їх у практичній діяльності людей.

### Тема 3. Наука як соціальний інститут та наука як система знань.

## Зміст

1. Основні етапи становлення науки – історичний аспект.
2. Соціокультурні фактори і закономірності розвитку науки.
3. Взаємозв'язок філософії, культурології науки і реальної науки.
4. Культурно-історичні типи науки.
5. Сутність сучасної науки, її цілі, завдання та функціональне призначення.
6. Класифікація наук.
7. Поняття про предмет науки та категоріальний апарат.
8. Наукова теорія: суть і принципи, рушійні сили і форми розвитку, функціональне призначення.

Наука виступає у трьох іпостасях: як соціальний інститут, як діяльність і як система знань. Інституціональне бачення науки об'єднує норми та організацію, соціологічні й аксіологічні виміри наукової діяльності. Наука являє собою певну соціальну інфраструктуру, яка тримається на соціально-інституціональних, правових, моральних, когнітивних, методологічних імперативах. Призначення цієї структури – виробництво знання.

Як діяльність наука виявляє себе у двох аспектах – соціологічному і когнітивному. Перший фіксує рольові функції, які збігаються зі стандартними зобов'язаннями й повноваженнями, покликанням суб'єктів у рамках науки як академічної системи і соціального інституту. Другий відображає процеси породження – творчі процедури емпіричного і теоретичного рівня, які дають змогу розширити і поглибити знання.

Як знання наука являє собою розгорнуту асоціацію одиниць емпіричних і теоретичних, фундаментальних і прикладних, формальних і змістових, суворих і не суворих, описових і пояснювальних, якісних і кількісних пізнавальних – усі вони націлені на розкриття об'єктивних законів. Закони, в свою чергу, відіграють роль матриці досліджень. Вони ж (закони) зумовлюють просякнутість науки єдиною об'єднуючою метою, надають їй своєрідної фінальності, яка забезпечує замкнутість, внутрішню органічність науки і разом з тим виокремленість її в культурі.

Серед ознак науки як системи наукових знань найбільш рельєфні: 1) систематизованість сукупності нагромаджених знань; 2) їхня перевіреність і достовірність; 3) віддзеркалення знанням об'єктивних закономірностей; 4) довговічність системи знання.

Культурно-історичний тип науки - великий історичний таксон (етап) у розвитку науки як цілого. Його зміст та особливості суттєвою мірою визначаються специфікою культури відповідної епохи.

Стародавня східна наука (XX - VII ст. до н. е.). Особливості: безпосередній зв'язок з практикою; емпіричність, рецептурність знання; догматичний і сакральний-кастовий характер.

Антична наука (VII ст. до н. е. - III ст. н. е.). Особливості: відносна самостійність і незалежність від безпосередніх потреб практики; споглядальність, теоретичність, доказовість, системність, рефлексивність, демократизм і відкритість критики.

Середньовічна наука (IV - XVI ст.). Особливості: теологізм, телеологізм, схоластичність, гуманітарність, герменевтичність, релігійний догматизм.

Класична наука (XVII - XX ст.). Особливості: світський характер, натуралізм, об'єктність, експериментально-математичний характер, орієнтація на практичне застосування, доказовість, рефлексивність, демократизм, відкритість до змін, критичний дух, соціальна інституалізація.

Некласична наука (початок XX ст. - 70-х роках XX ст.). Особливості: масовий характер, створення промислового сектору науки, науково-технічна революція, державне регулювання, науково-технічна політика, експонентний зростання наукової інформації, сциєнтизм і технократизм, інноваційність.

Постнекласична наука (70-ті роки XX ст. - по теперішній час). Особливості: глобальний і надскладний характер; базис інноваційної економіки; один з пріоритетів національного розвитку; масштабне фінансування; різке зростання значення наукових комунікацій; посилена увага до питань організації та управління наукою; екологізація наукових досліджень; громадський моніторинг; гуманітарна спрямованість наукових досліджень.

У межах різних дослідницьких позицій існують відмінні підходи до проблеми диференціації наукових знань. Найвідомішими і найбільш визнаними класифікаціями наук і наукових досліджень є їх розмежування за критеріями:

- об'єкта і предмета дослідження (механіка, фізика, хімія, біологія, фізіологія, географія тощо, а також науки, що утворилися внаслідок їх синтезу - біофізика, біохімія, фізична хімія та ін.);

- - сфери дослідження (природничі, суспільні і технічні);
- - способу і методів одержання нового знання (теоретичні й емпіричні науки);
- - зв'язків із предметною діяльністю (теоретичні і практичні науки).

**Теорія** (грец. Theoria, від theoreo - "розглядаю, досліджую") - комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення якогось явища; у вузькому сенсі - форма організації наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки об'єкта і даної теорії.

Загальними ознаками наукової теорії є:

- 1) предметний характер (теорія є описом певної реальності, предмета);
- 2) систематичність (теорія є система знань);
- 3) логічна або раціональна обґрунтованість. Положення та висновки теорії є (логічно) раціонально обґрунтованими твердженнями, тобто відповідними законами логіки. Закони логіки - це об'єктивні закони розумової діяльності;
- 4) об'єктивність опису предмета. Це означає, що в науковій теорії предмет повинен бути представлений в своїй об'єктивності, тобто таким, яким він є сам по собі, незалежно від нашого суб'єктивного ставлення до нього. Досягається завдяки використанню наукових методів і відповідних предмету, адекватних йому понять.

#### Тема 4. Економічні системи: типи, сутність, еволюція

##### Зміст

1. Типи та моделі економічних систем.
2. Порівняння «капіталістичних» систем – класичної та сучасної.
3. Ринкова економіка.
4. Соціально орієнтована ринкова економіка.
5. Проблеми координації різних типів економічних систем.
6. Складні соціально-економічні системи та їх еволюція.
7. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив

**Економічна система** — це форма організації економіки, господарський механізм, задача якого полягає в тому, щоб знаходити шляхи і методи ефективного використання обмежених (рідких) виробничих ресурсів. Найпоширенішою в економічній науці є класифікація економічних систем за двома ознаками:

- за формою власності на засоби виробництва;
- за способом управління господарською діяльністю.

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем: традиційну, ринкову, командну, змішану.

Під класичним капіталізмом розуміють суспільно-економічну формацію, засновану на приватній власності класу буржуазії на засоби виробництва й експлуатації капіталом



найманих робітників, позбавлених засобів виробництва, які змушені продавати свою робочу силу

Сучасний стан розвитку капіталізму називають неолібералізмом, який асоціюється з індивідуальною свободою, правами приватної власності, вільних ринків та вільної торгівлі.

Ринкова економіка - це економічна система, господарська діяльність якої базується на рівноправності різних форм і масштабів власності та економічної ініціативи, свободі учасників підприємницької діяльності, вільному ціноутворенні та вільній конкуренції.

Соціально-ринкова економіка –це модель соціально-економічного устрою, яку було вироблено в розвинутих громадянських суспільствах у середині XIX ст. У найбільш загальному вигляді під соціально-ринковою економікою розуміють такий соціально-економічний устрій, за якого держава та її органи активно сприяють розвитку вільної конкуренції на ринках праці, капіталів, товарів і послуг, послабленню конфліктів між найманими працівниками і роботодавцями, а також проводять політику підтримки соціально незахищених верств населення. Соціально-ринкова економіка заснована на таких засадах: ринок –основа економіки, але ринок не спроможний розв'язувати численні соціальні проблеми; ефективна ринкова економіка здатна створити засоби для вирішення соціальних завдань суспільства; ринкова економіка має бути спрямована на задоволення зростаючих потреб споживачів.

Мінімально-необхідні межі регулювання економікою зумовлені неспроможністю ринкового саморегулювання економіки; максимально допустимі – потребами та інтересами класу капіталістів (насамперед у привласненні стабільних і високих прибутків), частково -загальнонаціональними інтересами що в значній мірі впливає на становлення і розвиток соціально-орієнтованого державного управління. Проблема державного регулювання соціально-орієнтованої змішаної економіки заключається в тому, щоб виробити такі прийоми регулювання ринку, які, зберігаючи її достоїнства, дозволили б звести до мінімуму властиві їй недоліки.

Основними об'єктами державного регулювання,що впливає на формування соціально-ринкового господарства, являються: 1) всі елементи економічної системи (продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні та виробничі відносини і господарський механізм); 2) навколишнє середовище; 3) сфери, регіони та галузі народного господарства; 4) національний дохід; 5) підприємства; 6) економічний цикл; 7) інфраструктура; 8) законодавство; 9) зайнятість; 10) грошовий обіг; 11) сукупний попит і сукупна пропозиція; 12) платіжний баланс; 13) ціни; 14) зовнішньоекономічні зв'язки. Форми регулювання: 1) пряме регулювання, яке здійснюється шляхом розширення державної власності (на засоби виробництва, частину національного доходу, фінансово-кредитні інститути), управління державними підприємствами, а також за допомогою законотворчої та адміністративної діяльності; 2) опосередковане регулювання, яке здійснюється шляхом планування, прогнозування, фінансування, бюджетування, системи оподаткування, кредитування, грошової політики, політики прискореної амортизації, цінової політики, обліку і контролю.

Економічні системи, що включають у себе як необхідний елемент людей, їхні спільності, є завжди соціально-економічними.

Соціально-економічні системи — це, насамперед, відкриті системи, які не можна вважати цілком ізольованими від навколишнього середовища в якому-небудь аспекті — інформаційному, речовинному, енергетичному і т.д.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення соціально-економічної системи, а саме:

- як сукупності відносин між людьми, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ;
- як сукупності людей, об'єднаних спільними економічними інтересами;
- як історично визначеного способу виробництва.

Найбільш узагальненим є таке визначення: соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Важливою характеристикою соціально-економічної системи є визначення її структурних елементів. Соціально-економічна система складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання.

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб людей.

Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ.

Господарський механізм є структурним елементом економічної системи, що складається із сукупності форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів, економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Типи економічних систем: традиційна (класична), ринкова, командна, змішана, соціально-ринкова.

Традиційна економічна система властива слаборозвинутим країнам. Вона характеризується багатокладністю економіки, збереженням натурально-общинних форм господарювання, відсталою технікою, широким застосуванням ручної праці, нерозвиненою інфраструктурою, бідністю населення.

Ринкова економічна система (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності. Всі макро- та мікроекономічні процеси (розподіл ресурсів, ціноутворення) регулюються ринковим механізмом на основі вільної конкуренції. Проіснувала приблизно до першої третини ХХ ст..

Командна економічна система базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства. Конкуренції і вільного ціноутворення. Командна економіка була панівною у колишньому Радянському Союзі та низці країн Східної Європи й Азії.

Змішана економічна система характеризується такими рисами:

- високим рівнем розвитку продуктивних сил і наявністю розвинутої інфраструктури суспільства;
- різноманітністю форм власності й рівноправним функціонуванням різних господарюючих суб'єктів (приватних, колективних, корпоративних, державних);
- поєднанням ринкового механізму з державними методами регулювання економіки, які переплітаються і доповнюють один одного;
- орієнтацією на посилення соціальної спрямованості розвитку економіки.

Основні риси “соціальної ринкової” економічної системи:

- наявність багатоманітних форм власності – приватної, колективної державної;
- конкуренція і сприяння її відтворенню з боку держави;
- суттєве втручання держави в економіку. Вона відіграє головну роль у розподілі прибутків через програми державних видатків на соціальні потреби;
- розвинена система соціального забезпечення (державне страхування здоров'я, грошова допомога родинам). Державні виплати отримують безробітні, пенсіонери та інші категорії населення.

## **Тема 5. Зміст, характер та сфера майбутньої професійної діяльності.**

### **Зміст**

1. Особливості професійної діяльності доктора філософії в Україні та світі.
2. Кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої та науково-дослідної діяльності здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.
3. Навчальні дисципліни загальнонаукової, спеціальної (професійної), дослідницької, мовної та практичної підготовки.
4. Компетентності доктора філософії відповідно до Національної рамки кваліфікацій.

Ступенем PhD (доктор філософії) вперше почали номінувати у Болонському університеті в 1130 році, а потім в 1231 році Паризьким університетом. PhD залишається найвищим науковим ступенем у більшості країн світу. Треба зауважити, що ступінь не має безпосереднього відношення до галузі сучасної філософії, його отримують дослідники всіх наукових галузей.

**Доктор філософії** – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

**Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти** відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Науковий ступінь доктора філософії здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра.

В Україні збережено двоступеневу систему — доктор філософії (перший ступінь, до цього ступеня прирівнюється ступінь кандидата наук) та доктор наук — другий (вищий) науковий ступінь.

Підготовка докторів філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» в Миколаївському національному аграрному університеті здійснюється відповідно до освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Навчальні дисципліни розподіляються наступним чином:

- Нормативні навчальні дисципліни: цикл загальнонаукової підготовки - Філософія науки, Вступ до спеціальності «Економіка»; цикл спеціальної (професійної) підготовки - Сучасні інформаційні технології у науковій діяльності, Організація і проведення навчальних занять, Управління науковими проєктами, Реєстрація прав інтелектуальної власності; цикл дослідницької підготовки - Системний підхід використання методів математичного моделювання, Спеціальні інформаційні системи і технології, Організація і методика проведення наукових досліджень, Педагогіка вищої школи; цикл мовної підготовки - Іноземна мова за професійним спрямуванням.

- Варіативні навчальні дисципліни: Інституціональна економіка, Соціальна економіка, Державні програми соціально-економічного розвитку, Антимонопольна політика та механізм її реалізації, Інноваційна політика, Моніторинг соціально-економічних процесів, Стратегічне управління людськими ресурсами, Економічна безпека національної економіки.

Компетентності доктора філософії відповідно освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» в Миколаївському національному аграрному університеті та до Національної рамки кваліфікацій:

- Знання - найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності і на межі галузей знань або професійної діяльності.

- Уміння - критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей; розроблення та реалізація проєктів, включаючи власні дослідження, створення інновацій, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих економічних, наукових, соціальних, культурних, етичних та інших проблем з дотриманням належної академічної доброчесності.

- Комунікація - спілкування академічною українською та іноземною мовами діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності.

- Автономія та відповідальність - ініціювання нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності, лідерство та повна автономність під час їх реалізації; соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень; здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших

## **Тема 6. Особливості самоменеджменту науковця.**

### **Зміст**

1. Основні психологічні риси діяльності вчених.
2. Особливості розумової праці.
3. Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти в університеті.
4. Історія розвитку професії вченого.
5. Види діяльності та перспективи кар'єри науковця.
6. Престиж професії вченого в оцінках українців.
7. Сучасне бачення професії «вчений»

Основні психологічні риси діяльності вчених:

- Працьовитість.
- Багатознання.
- Особиста ініціатива.
- Критичний погляд.
- Уява
- Творчі спроможності.
- Ерудиція і ділова активність (працьовитість).

Розумова діяльність людини безпосередньо впливає з мислення. Мислення - це найвища форма відображення реальності та свідомої цілеспрямованої діяльності людини, що направлена на опосередкування, абстрактне узагальнене пізнання явищ навколишнього світу, суті цих явищ і зв'язків між явищами. Найважливіше значення в процесі мислення мають слова, мова, аналізатори.

Мислення спрямовується на вирішення певних завдань - від найпростіших, елементарних, до складних, що їх ставить саме життя. Вся розумова діяльність (судження, розуміння, формування понять) складається з таких розумових операцій: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція і конкретизація.

В університеті підготовка фахівців здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти, що передбачають присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти – молодший бакалавр (коледж МНАУ);
- перший (бакалаврський) – бакалавр;
- другий (магістерський) – магістр;

- третій (освітньо-науковий) – доктор філософії;
- науковий рівень – доктор наук.

Вчений - це висококваліфікований фахівець у своїй галузі знань, який домогся успішних результатів в дослідженнях і визнаний громадськістю та колегами. Історія розвитку професії вченого безпосередньо пов'язана з виникненням перших знань. Вчений - це скоріше узагальнене поняття, що об'єднує фахівців різних галузей знань. Всіх їх відрізняє визнання громадськості та наявність ряду досліджень у своїй сфері. Специфіка роботи вченого безпосередньо пов'язана зі сферою його дослідницької діяльності.

Оцінка населенням престижності певної діяльності є тісно пов'язаною з уявленнями про те, наскільки сфера, у якій вона здійснюється, є важливою для розвитку суспільства, якими є її стан та подальші перспективи. Відтак, інтерпретація оцінки престижу професії вченого вимагає аналізу думок населення щодо різних аспектів функціонування наукової інституції, серед яких:

- обізнаність щодо науково-практичних досягнень Національної академії наук України;
- оцінка ролі науки у сучасному українському суспільстві;
- оцінка рівня розвитку вітчизняної науки;
- оцінка перспектив української науки.

Водночас, професія викладача у українців меншою мірою асоціюється з науковою діяльністю, аніж професія вченого. З огляду на окреслені українцями мотиви до вибору професії вченого, вимальовується такий загальний портрет її представника: це є націлена на пізнання нового людина, для якої реалізація своїх пізнавальних здібностей та принесення користі суспільству є важливішими, ніж власний добробут. Попри тяжіння позитивної оцінки змін престижу професії вченого у останні роки, сам престиж професії вченого українці схильні оцінювати як невисокий. Доволі незначна частина українців активного працездатного віку планує працювати у науково-дослідних установах. При цьому саме низький рівень винагороди за працю представників цієї професії є причиною її низької привабливості, про що свідчить значна кількість осіб, які обрали цей захід як дієвий для привернення молоді до наукової кар'єри.

## **Тема 7. Професійне самовизначення здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії**

### **Зміст**

1. Поняття та зміст професійного самовизначення.
2. Суперечності процесу професійного самовизначення молоді людини.
3. Місце мотивації у свідомому виборі професії.
4. Ціннісні орієнтації вченого.
5. Чинники мотивації праці вчених.
6. Стимулювання праці дослідників і розробників.

**Професійне самовизначення** - це багатовимірний і багатоступеневий процес, в якому відбувається виділення задач суспільства і формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність. Професійне самовизначення можна розглядати як серію задач, які суспільство ставить перед особистістю, що формується, і які ця особистість повинна послідовно розв'язати протягом певного періоду часу; як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми перевагами і схильностями, з одного боку, і потребами існуючої системи суспільного розподілу праці, а з іншого - як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність

**Психологічні чинники, які складають основу професійного самовизначення:**

- усвідомлення цінності суспільно корисної праці;

- загальна орієнтація в соціально-економічній ситуації в країні;
- усвідомлення необхідності загальної і професійної підготовки для повноцінного самовизначення і самореалізації;
- загальна орієнтація у світі професійної праці;
- виділення подальшої професійної мети (мрії);
- узгодження мрії з іншими важливими життєвими цілями (сімейними, особистими);
- знання про вибрані цілі;
- знання про внутрішні перепони, які ускладнюють досягнення вибраної мети тощо.

Основою для мотивованої трудової діяльності є покликання до того чи іншого роду занять, тобто наявність відповідних здібностей, схильностей, а також можливості реалізації професійного потенціалу. При цьому дуже важливі індивідуальні самооцінки, оскільки від свідомості того, що людина займається своєю справою, значною мірою залежить ефективність її праці.

Для більш системного представлення весь спектр можливостей наукової праці можна згрупувати в чотири основні категорії — професійні, матеріальні, статусні й особистісні.

До першої віднесено наступні позиції: повною мірою розвивати й використовувати свої знання, здібності, досвід; самому регламентувати свою роботу, робочий день; робити свій внесок у дослідження й розробки, над якими працюєш; реалізовувати свої ідеї на практиці, працювати зі своїми однодумцями, служити суспільству, прогресу.

До другої — мати високі заробітки, гідне матеріальне становище, відчувати стабільність, впевненість у житті.

До третьої: почувати стабільність, впевненість у житті, домагатися високого суспільного становища, визнання.

До четвертої: самому регламентувати свою роботу, робочий день, жити у відповідності зі своїми інтересами, не обмеженими роботою.

Для наукової діяльності особливо актуальним є співвідношення мотивації за результатами і статусом. Наукові результати оцінюються на основі публікацій (статей, книг, доповідей), премій за окремі досягнення і цикли робіт, нагород конкурсів, медалей наукових товариств, грантів на проведення досліджень, відображення робіт вченого у доповідях керівників Академії наук і т. ін. Науковий статус оцінюється відповідно до вченого ступеня, звання, членства у наукових товариствах, займаної посади.

Нині у теоретичних дослідженнях основним методом добору найбільш результативних робіт стали конкурси грантів. При доборі заявок на гранти, як правило, проголошують абсолютну рівність заявників, тобто незалежність рішень від наукових ступенів, звань, місця роботи, посади. У цьому розумінні конкурси грантів — одна з найдемократичніших форм мотивації за результатами.

Ціннісні орієнтації вченого спираються на цінності наукового познання як особливого виду діяльності (когнітивні цінності) і на цінності, яким керується вчений як особистість (екзистенційні та соціальні цінності).

Традиційно головна когнітивна цінність науки - істина (об'єктивний, доведений знання). І до недавнього часу вчені були переконані, що етика науки полягає в дотриманні таких норм наукової діяльності як чистота проведення експерименту, наукова сумлінність у теоретичних дослідженнях, негативне ставлення до плагіату, високий професіоналізм, безкорислива пошук і відстоювання істини.

Норми науки будуються навколо чотирьох основних цінностей:

- універсалізм - переконаність у тому, що вивчені наукою природні явища протікають всюди однаково і істинність наукових тверджень повинна оцінюватися незалежно від віку, статі, раси, авторитету, звань тих, хто їх формулює. Наука, отже, внутрішньо демократична<sup>270</sup>;

- спільність - наукове знання повинна вільно ставати загальним надбанням;

- безкорисливість - стимулом діяльності вченого є шукати істини вільною від міркувань особистої вигоди (слави, грошової винагороди тощо);
- скептицизм організований - повага до попередників і критичне ставлення до їх результатів.

Ефективність діяльності дослідників і розробників багато в чому визначається формами й методами мотивації і стимулювання, особливості яких зумовлені самим характером праці.

Можна виділити дві проблеми вдосконалення оплати праці розробників. Перша — система заохочення індивідуальних результатів праці виконавців на основі диференціації розмірів їхньої винагороди відповідно до трудового й творчого внеску в роботу підрозділів і організації в цілому; друга — вдосконалення форм стимулювання колективних результатів роботи. Під нефінансовими винагородами мають на увазі усі методи, що не стосуються безпосередньо оплати праці й які компанія використовує для винагороди своїм співробітникам за гарну роботу й підвищення їхньої мотивації та прихильності до організації. Останнім часом чітко окреслюється тенденція до системного використання нефінансових винагород. Це відбувається через об'єктивну необхідність утримувати кваліфікованих співробітників та залучати нових виконавців. Таким чином виникла система «пакета послуг». За її застосування співробітник одержує можливість вибору з деякої кількості різних винагород саме такої, в якій він максимально зацікавлений у даний момент.

Використання нових підходів до вдосконалення стимулювання праці дасть змогу підвищити ефективність реалізації трудового і творчого потенціалів науково-технічних працівників.

Навчальне видання

**Вступ до спеціальності «Економіка»**

*Опорний конспект лекцій*

**Мельник Ірина Олегівна**

Відповідальний за випуск О.І. Котикова

Технічний редактор Н.В. Семінюк

Формат 60\*84/16. Ум.друк.арк. \_\_\_\_

Тираж \_\_\_\_ прим. Зам. № \_\_\_\_

Надруковано у видавничому відділі  
Миколаївського національного аграрного університету  
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.